

CUMHURİYET DÖNEMİNDE MARAŞ'IN BAZI SOSYAL SORUNLARI VE ÇÖZÜM YOLLARI (1939-1950)

SOME SOCIAL PROBLEMS OF MARAŞ AND SOLUTIONS IN THE REPUBLIC PERIOD (1939-1950)

Resul KÖSE*

Geliş Tarihi/Received:03.06.2021

Kabul Tarihi/Accepted:23.06.2021

KÖSE, Resul, (2021), "Cumhuriyet Dönemi'nde Maraş'ın Bazı Sosyal Sorunları ve Çözüm Yolları (1939-1950)", Belgi Dergisi, S.22, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Yaz 2021/II, ss. 377-398.

Öz

I. Dünya Savaşı ve İstiklal Savaşı'ndan en çok olumsuz etkilenen vilayetlerden biri de şüphesiz Maraş'tı. Şehir, İstiklal Savaşı'nda önce İngiliz ardından da Fransız işgali altına girmişti. Savaşlar ve işgallerin şehir ve sakinleri üzerinde bıraktığı tahribatın izleri yıllarca silinemedi. Bu olumsuz etkilerin yanı sıra Cumhuriyet Dönemi'nde devletin bazı politik tercihleri ya da vilayetin istenirse de ihtiyaçlarına yeterince cevap verilememesi, Maraş vilayetini diğer vilayetlere kıyasla geri duruma düşürmüştü. Devrin şartlarında bütçe imkânlarının kısıtlı olması, ekonomik krizler ve II. Dünya Savaşı koşulları yatırımların önündeki en büyük engellerdi. İşte bu çalışmada Cumhuriyet'in ilanından epey bir süre geçtikten sonra İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı, Cumhuriyet Halk Partisi'nin de (CHP) iktidarda olduğu, II. Dünya Savaşı yıllarından 1950 yılına kadar Maraş'ın bazı sosyal sorunlarına ve çözüm yollarına bakılmıştır. Sorunlar, genelde Maraş milletvekilleri ya da Cumhuriyet Halk Partisi'nin Maraş'a teftiş amaçlı gönderdiği müfettişler tarafından tespit edilmişti. Çalışma sonunda görülmüştür ki bu yıllarda Maraş'ın en büyük sosyal sorunları; salgın hastalıklar, bataklıkların kurutulması, çeltik sulama meselesi, güçlü ailelerin halk üzerinde kurduğu tahakküm, topraksız çiftçilere toprak verilmesi, göçebelerin iskânı şeklinde sıralanmaktadır. Bu sorunların hepsi eskiden beri süregelen sorunlardı. Sorunlara gerek Cumhuriyet Halk Partisi gerek Hükümet gerekse Türkiye Büyük Millet Meclisi çözüm bulmaya çalışmıştır. Bu bağlamda Maraş vilayetinin sosyal sorunlarına karşı merkezi idare duyarsız kalmamıştı. Dönemin sonuna gelindiğinde salgın hastalıklar ve güçlü ailelerin halk üzerindeki hâkimiyetine dair bazı sorunların çözümünde önemli başarılar elde edilse de diğer sorunlar üzerinde büyük ölçüde bir başarının sağlanabildiği pek söylenemez. Gerçi bu başarısızlıklar Maraş'a özgü değil, ülkenin diğer vilayetlerinde de elde edilen sonuçlardı. Çalışmada arşiv belgeleri Meclis tutanakları ve literatürdeki diğer kaynaklardan istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Dönemi'nde Maraş, Sosyal sorunlar, Salgın hastalıklar, Bataklıkların kurutulması, Güçlü ailelerin baskısı.

*Öğr. Gör. Dr., Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü/İstanbul. resul_kose80@hotmail.com, (<http://orcid.org/0000-0002-4658-6778>).

Abstract

One of the most adversely affected provinces by World War I and the War of Independence was undoubtedly Maraş. The city was occupied first by the British and then by the French during the War of Independence. The traces of the destruction caused by wars and occupations on the city and its residents could not be erased for years. In addition to these negative effects, some political preferences of the state during the Republic Period or the lack of adequate response to the needs of the province even if they were requested, put the province of Maraş in a backward position compared to other provinces. Limited budgetary possibilities under the conditions of the period, economic crises and II. World War conditions were the biggest obstacles to investments. In this study, after a long time after the proclamation of the Republic, İsmet İnönü was the President and the Republican Peoples' Party was in power from the years of World War II to 1950, some social problems of Maraş and their solutions were examined. The problems were usually identified by deputies of Maraş or inspectors sent by the Republican People's Party to Maraş for inspection purposes. At the end of the study, it was seen that the biggest social problems of Maraş in these years; epidemic diseases, drying of marshes, rice irrigation issue, the domination of strong families on the people, giving land to landless farmers, settling of nomads. All of these problems have been ongoing from time immemorial. Both the Republican People's Party, the Government and the Turkish Grand National Assembly tried to find solutions to the problems. In this context, the central administration was not insensitive to the social problems of Maraş province. By the end of the period, we cannot say that although significant achievements were achieved in solving some problems related to epidemic diseases and the dominance of strong families over the people, it cannot be said that a great deal of success was achieved on other problems. However, these failures were not just those specific to Maraş, but the results achieved in other provinces of the country. Archive documents, Assembly minutes and other sources in the literature were used in the study.

Keywords: *Maraş in the Republic Period, Social Problems, epidemics, drying of the swamps, Pressure from strong families.*

GİRİŞ

Osmanlı'nın I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması üzerine imzalanan Mondros Mütarekesi'nden sonra Maraş'ta önce İngiliz, ardından da Fransız işgali dönemi yaşandı. Şehir halkının emperyalizme karşı göstermiş olduğu üstün mücadele sayesinde Maraş, 11 Şubat 1920 tarihinde işgalden kurtuldu¹.

Maraş, Cumhuriyet Dönemi'ne Pazarcık, Elbistan, Göksun ve Andırın kazalarından müteşekkil bir vilayet statüsünde başladı². Ancak daha sonra 1933 yılında Pazarcık kazası Maraş'tan alınarak Gaziantep'e bağlandı.

Bu çalışmada, İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olduğu, II. Dünya Savaşı yıllarından Cumhuriyet Halk Partisi Dönemi'nin sonuna kadar Maraş'ta görülen bazı önemli sosyal sorunlar ve bu sorunlara karşı ortaya konan çözümler ele alınmıştır. Çalışma ile yerel tarih çalışmalarına katkı sunmanın yanında dönemin hükümetlerinin sosyal sorunlara yaklaşımı ile savaş şartlarının Türk halkını nasıl etkilediğine dair Maraş özelinde bazı bilgiler ortaya çıkarılmak istenmiştir.

Maraş, uzun yıllar süren savaşların yarattığı tahribatın izlerini yıllarca üzerinden atamamıştı. 12 Ocak 1938 tarihinde Maraş Milletvekilleri Alaattin Tiritöğlü, Hasan Reşit Tankut, Mehmet Erten ve Mehmet Kusun'un seçim bölgelerine dair hazırlayıp Parti Genel Sekreterliğine sundukları bir rapora göre bu tarihte Maraş, diğer vilayetlere kıyasla zorunlu ihtiyaçları çok fazla olan bir vilayetti. Buna karşılık vilayetin gelirleri çok azdı. Göksun ve Andırın kazalarının gelirleri mahalli masraflarını bile karşılamıyordu. Halk ve bilhassa köylü fakir olduğundan nakdi yol vergisi tahsil edilemiyordu. Vilayette yol, maarif, ziraat, baytar ve sıhhat işlerine ait çok fazla ihtiyaç vardı. Pazarcık kazasının Maraş'tan alınıp Gaziantep'e bağlanması Maraş vilayetinin mali dengesini bozmuştu. Çünkü Pazarcık kazası, gelirleri giderinden fazla olduğundan Maraş vilayetine malî katkı sağlamaktaydı³.

Cumhuriyet Halk Partisi, taşradaki örgütlerini teftiş etmek için parti müfettişliği teşkilatını kurmuştu. Teşkilat mensubu müfettişler, gönderildikleri vilayetlerde sadece parti örgütlerine dair bilgiler vermemiş aynı zamanda o vilayetin sosyo-ekonomik, kültürel hayatına dair de çok önemli bilgiler edinip bunları Parti merkezine rapor etmişlerdi. İşte bu müfettişlerden biri de Trabzon Milletvekili Mitat Aydın idi. Aydın'ın bu teftişlerden birinin ardından hazırladığı 12 Haziran 1940 tarihli bir rapora göre Maraş merkez kazası, o yıllarda sosyal ve gelişmişlik noktasında çok geri durumdaydı. Büyüklük olarak batıdaki herhangi bir kazadan farksızdı. Elbistan harap bir nahiye hâlindeydi. Göksun ve Andırın ise tamamıyla harap bir köyden başka bir şey değildi. Memlekette tahsil görmüş yerli halk çok azdı. Olanlar da çoğunluğun âdetleri arasında kültürel mevkisini kaybetmekteydi. Göksun kazasında ilk tahsil görmüş kişi sayısı azdı. Andırın da yine aynı vaziyetteydi⁴.

Maraş'ın o yıllarda bu denli geri kalmasının elbette ki birçok sebebi vardı. Bu sebepleri Maraş Milletvekili Kemali Bayizit, 17.11.1943 tarihli bir raporunda tek tek sıralamıştı.

1 Ayrıntılı bilgi için bkz. Yaşar Akbıyık, Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş, Atam Yay., Ankara, 1999.

2 T.C. Devlet Salnamesi (1925-1926), 1926, s.830-831.

3 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 490 1 0 0, Yer No: 686 328 1, s.134-137.

4 BCA, Fon Kodu: 490 1 0 0, Yer No: 686 330 1, s.39.

Rapora göre Maraş, Birinci Dünya Savaşı'ndan evvel her türlü ihtiyacını karşılayan, Orta Anadolu'dan Halep ve İskenderun'a giden kervan yolu üzerinde bulunan için bir ticaret merkezi idi. Ancak Birinci Dünya Savaşı ve İstiklal Savaşı'nın ardından yavaş yavaş fakir duruma düşmüştü. Bunun başlıca sebepleri şu şekilde sıralanmıştır:⁵

1. Güney pazarlarının ortadan kalkması,
2. Anadolu'yu refah ve medeniyete kavuşturan demir yollarının kervan yolunu Maraş'tan kaldırması ve bu yüzden Maraş'ın kendine bağlı kazaların bile iktisadi cephelerini başka yerlere çevirmeleri,
3. 28 km yakınından geçtiği hâlde Fevzipaşa-Diyarbakır hattının Maraş'a uğramaması,
4. İdari ve politik bazı sebeplerle Pazarcık kazasının Maraş'tan alınarak Gaziantep'e bağlanması, böylece zirai üretimin tüketimi karşılamaz hâle gelişi,
5. Küçük sanayi ürünlerinin eski vasıf ve kaliteyi muhafaza ederek günün ihtiyaçlarını karşılayamaması yüzünden pazar bulamaması ve sanayi erbabının teşkilat ve kredi yokluğu,
6. Güney'i Orta Anadolu'ya bağlayan ve Maraş'tan geçmesi gereken Maraş-Kayseri yolunun henüz yapılmamış olmasından dolayı ticari ilerlemenin bu yönde gelişmemesi.

İşte sayılan bu sebepler Maraş'ta eskiden beri var olan bazı sosyal sorunlara yenilerini eklemiştir. Bu çalışmada ele alınan ilk sosyal sorun, salgın hastalıklardır.

1. Salgın Hastalıklarla Mücadele

1.1. Sıtma

Maraş bölgesi Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'de sıtmanın en çok görüldüğü yerlerden biri idi. 1925 yılında toplanan Birinci Millî Tıp Kongresi'nde sıtmanın en çok görüldüğü yerler: Trabzon, Ordu, Samsun, İzmir, Mersin, Adana, Maraş, Diyarbakır ve Mardin olarak tespit edilmişti⁶. Bu duruma yol açan en önemli etken, Maraş bölgesinin bataklıklar ve göller mintikası olmasıydı. Bölgede Pazarcık'ta İnekli, Azaplı, Gölbaşı, Mizmili, Maraş Merkez'de Gâvur Gölü, Abbaslı ve Çakallı Gökınarları, Kumaşır; Göksun'da Turna bucağı; Elbistan'da Ceyhan Nehri kaynağının civarındaki bataklıklar, Kodalı; İslahiye'de Emen Gölü, Fevzipaşa'da sellerin meydana getirdiği geniş birikintiler ve Karabüke bataklığı ile Hatay'a kadar uzanan Karasu Havzası'nda, toplam 500.000 dönümü aşan büyük bir bataklıklar zinciri vardı. Buna ilaveten, bölgede eskiden beri fenni ve sıhhi şartlara dikkat edilmeden yapılan çeltik ziraatı; Maraş, Pazarcık, İslahiye, Andırın ve son zamanlarda Göksun, Elbistan ve Gaziantep köylerine kadar yayılmıştı. Mevcut sahalara bir de "nüfuza istinad ettirilerek açılan çeltik sahalara" da eklenince bölge, ülkedeki en önemli tehlikeli sıtma sahalardan biri hâline gelmişti⁷. 1937 yılında Maraş CHP İl Teşkilatı, giderek büyüyen sıtma salgınına karşı Gâvur Gölü'nün kurutulması, sıtmayla mücadele teşkilatının meydana getirilmesi ve

5 BCA, Fon Kodu: 490 1 0, Yer No: 687 335 1, s.37-38.

6 Ayten Arıkan, Milli Türk Kongreleri (1923-1968) ve Türkiye Sağlık Politikalarına Etkileri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2005, s.16-17.

7 Yusuf Tombul, Cumhuriyet Dönemi Maraş Basını Ve Bölgenin Sosyo-Ekonomik Ve Kültürel Gelişiminin Basındaki Yansımaları (1923-1990), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş, 2019. s.90-91

Maraş merkez için halka ücretsiz bol kinin dağıtılması talebinde bulunmuştu⁸.

12 Ocak 1938 tarihinde Maraş milletvekillerinin ortaklaşa hazırlayıp Parti yönetimine verdikleri rapora göre “Maraş'ta sıtma salgını tüyleri ürpertecek bir fecaat” arz etmekteydi. Pirinç Kanunu zamanla sıtma kaynaklarını kurutmaya kısmen yardım edecekse de köylerin kuruldukları mevkiler ve başıboş suların çokluğu bölgeyi yine ve daima bir sıtma merkezi olarak bırakacaktı. Vekiller, sıtma salgınının sebeplerinden birinin de Gâvur Gölü ve Mizmili denilen bataklıklar olduğunu, bunların civarındaki insanların “tüyler ürpertici” hâlleri için “acil bir kurutma tedbiri”nin alınması gerektiğini belirtmişlerdi⁹.

Vekillerin raporu, Parti tarafından dikkate alınmış olmalı ki 1938 yılında Maraş, 1925 yılından beri var olan Sıtma Mücadele Teşkilatının¹⁰ içerisine dâhil edilmişti. 1938 yılında Çukurova'da incelemelerde bulunan Sıtma ile Mücadele Teşkilatı Başkanı Rüştü Erinçler, Seyhan Sıtma Mücadele Mıntıkasını İçel ve Maraş olmak üzere ikiye ayırmıştı. Kadiri, Kozan, Osmaniye, İslâhiye, Göksun, Pazarcık ve Maraş bir mıntıkaydı. Maraş mıntıkasının merkezi idi. Bu teşkilatta görev alacak kişiler, 2 Kasım 1938'den itibaren çalışmalarına başlamıştı. Görevliler 15 günde bir mıntıklarındaki köylere gidip sağlık taraması yapmışlar ve hastalara ücretsiz ilaç vermişlerdi¹¹.

1941 yılına gelindiğinde Vilayet İdare Kongresinde alınan kararlar, dilek olarak Parti yönetimine bildirilmişti. Bu dileklerden biri de Andırın kazasına bir hükümet tabibi tayin edilmesiydi. Yine Andırın kazasında halka parasız kinin dağıtılması ve Andırın'ın sıtma mücadele mıntıkasına dâhil edilmesi de istenmekteydi¹². Bu arada evvelki senelerde Göksun için istenenler 1941 yılında hayata geçmişti. Göksun kazasının 28 köyü sıtma mücadele teşkilatına dâhil edilmişti¹³.

Savaş yıllarının sıkıntıları sıtma salgınında artışa neden olmuştu. Maraş Milletvekili Abdullah Yayıoğlu'nun 27 Kasım 1943 tarihli raporuna göre her tarafta olduğu gibi 1943'te Maraş'ta sıtma hastalığı önceki yıla göre fazlaydı. Hastalar serbest piyasadan kinin bulamamıştı. Hükümet ise yeterli tedariki sağlayamamıştı. Raporda bu “afetin” önüne geçebilmek için sıtma amillerine karşı topyekûn mücadele etmek mecburiyetinin olduğu belirtilmekte köy ve şehirlerde yer yer göze çarpan su birikintilerinin ortadan kaldırılması, köy sınırları içerisindeki bataklıkların kurutulması istenmekteydi. Bu bağlamda idari makamlarla sıhhi teşkilatın birlikte çalışması iyi neticeler verebilirdi¹⁴.

Rapora göre Maraş'ta hastane binası yoktu. Hastane bir kilise köşesine sığınmıştı. Fenni malzeme ve araç gereçten mahrumdu. Vilayet Hususi İdare bütçesi bina yapmaya muktedir değildi. Sıhhat Vekâletinin bu işi ele alarak ideal bir hastane binası yapması “hayati” önem arz ediyordu.

8 BCA, Fon Kodu: 490 1 0 0, Yer No: 496 1997 3, 2,4.

9 BCA, Fon Kodu: 490 1 0 0, Yer No: 686 328 1, s.138-139.

10 İstatistik Yıllığı, C: 2, DiE, Ankara, 1929, s. 86.

11 Maraş, 29 Eylül 1938, S. 259, s. 3; Süreyya Çetin, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgelerine Göre Maraş (1923-1950), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş, 2018.

12 BCA, Fon Kodu: 490 1 0 0, Yer No: 686 331 1, s.87.

13 Aynı yer, s.88.

14 BCA, Fon Kodu: 490 1 0 Yer No: 687 335 1, s.33.

Raporda kazaların eksikliklerine de değinilmişti. Göksun ve Andırın kazalarında hükümet doktorları vardı. Ancak buralarda dispanser açılmıyordu. Ayrıca Andırın kazasının sıtma mücadele sahasına alınması buradaki sıtmaya karşı mühim bir tedbir olacaktı.

Raporda Gâvur Gölü bataklığının kurutulması da istenmişti. Bu sayede çok önemli bir sıtma kaynağı ortadan kaldırılacağı gibi aynı zamanda çok geniş bir arazi de kazanılmış olacaktı. Bataklığın yerinde büyük bir zirai istasyonun kurulması ve halkın bir kısmının da topraklandırılması mümkündü¹⁵.

27 Aralık 1943 tarihinde Maraş Milletvekili Kemali Bayazit, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekilinin cevaplandırması isteği ile Meclise verdiği soru önergesinde, son zamanlarda yayıfladığı görülen sıtma mücadele teşkilatının kuvvetlenmesi, tam bir randımanla çalışması, yurdun farklı yerlerinde beliren mücadele ihtiyaçlarının karşılanma derecesinin artırılması için Vekâletin ne gibi tedbirler aldığını öğrenmek istemişti. Bayazit aynı zamanda sıtma kaynağı olan bataklıkların kurutulması için Vekâletin Nafia Vekâleti ile işbirliği yapıp yapmadığını, yine bu mücadelede çok önemli bir yere sahip olan mahalli makamların kanunlarla belirlenmiş olan görev ve sorumlulukları tam olarak yerine getirmediklerini, bunlara karşı alınan tedbirlerin neler olduğunu, doktor olmayan yerlerde ve özellikle köylerde kinin ve atebrin dağıtımını sağlamak için Vekâletin ne gibi tedbirler aldığını sorarak bu konulara dikkat çekmişti¹⁶. Vekâletten 29 Mart 1944 tarihinde Parti Genel Sekreterliğine gönderilen yazıda, sıtma hastalığı ile ilgili olarak çeşitli sebeplerin de etkisiyle özellikle Dünya Savaşı'nın yarattığı sorunlar karşısında ülkenin birçok noktasında sıtma ilacının temin edilemediği belirtilmişti. Bununla birlikte Maraş sıtma mücadele mıntikasının ihtiyaçları tamamen karşılanmış ve bu suretle adı geçen mıntıkaya 1943 yılı zarfında 215 kilo parasız kinin, 22 kilo parasız atebrin, 250 kutu kilo kinin ampülü, 50 kutu kuvvet hapi, 3 kilo tatlı kinin drajesi gönderilmişti. Sıtma mücadele mıntıkları haricinde kalan halkın sıtma ilâcına olan ihtiyacını karşılamak üzere de Maraş Sıhhat Müdürlüğüne 24 kilo devlet kinini, 1.866 kutu devlet atebrini, 60 kutu da kinin ampulü sevk olunmuştu. Kızılay tarafından her ay eczanelere muntazaman gönderilen atebrin ve diğer sıtma ilâçları bu hesaba dâhil değildi. Sıtmanın önlenmesinde mühim bir rol oynayan bataklık ve durgun suların kurutulması konusunda da Savaş'ın zorluklarına rağmen gayret sarf edilerek 1943 yıl zarfında 6.000 metre kanal, 7.800 metre ark açılmış, 23.750 metre kanal, 40.900 metre ark temizlettirilmiş, 11.065 metre genişliğinde bataklık kurutulmuştu. Yine arazi ıslahı işleri ile mücadelenin gerektirdiği diğer işlerde devlet teşkilâtının iş birliği yapması için Vekâletçe tüm devlet teşkilâtına ve valiliklere genelgeler gönderilmişti. Andırın kazasının sıtma mücadelesine alınmasına ise o tarih itibarıyla tahsisat ve personel yetersizliğinden dolayı olumsuz cevap verilmişti. Ancak Andırın'ın en fazla sıtmalı yerleri olan aşağı Andırın köylerinin "şimdilik Kadirli Sıtma Mücadele Şubesi tarafından kontrol altına alınması için" gereken tedbirlerin alınacağı belirtilmişti.

Yeni hazırlanan çeltik ekimi kanunu projesi kanunlaşınca kadar kesik sulama ekiminin doğurduğu sıhhi mahzurları ortadan kaldırmak maksadıyla Ziraat Vekâletiyle ortaklaşa olarak muhtelif vilayetlerde kesik sulama çeltik ziraatı kaldırılmıştı. Bu uygulama arasında Maraş'ın merkez ve Andırın kazaları da vardı.

15 BCA, Fon Kodu: 490 1 0, Yer No: 687 335 1, s.33.

16 BCA, Fon Kodu: 30 10 0 0, Yer No: 8 50 14.

Göksun ve Andırın kaza merkezlerinde birer muayene ve tedavi evi açılması kararlaştırılmıştı. Tahsisat alındığı takdirde gereği yapılacaktı¹⁷.

1948 yılında Maraş'taki sıtmanın en önemli müsebbibi olan bataklıkların kurutulması işi, ilk on yıllık programa alınmıştı¹⁸ 1948'de Sıtma Savaş Başkanlığı bölgede sivrisinek ve diğer haşerati imha edici gazlı, mazotlu ve kreolonil DDT (dikloro difenil trikloroetan) karışımını mınıtkada uygulamaya başlamıştı. 25 kişilik bir ekip, kamyonla köylere kadar giderek DDT ile ilaçlama yapmıştı¹⁹.

Meclisin 23 Şubat 1950 tarihli oturumunda Maraş Milletvekili Emin Soysal, Maraş'ta yürütülen sıtma mücadelesinden dolayı Sağlık ve Sosyal Yardım Vekâletini takdir ederek konuşmasına başlamış ve mücadeleye dair şu rakamları vermişti:

“Maraş'ın Elbistan, Afşin sıtma mücadele doktoru bir senede 22.163 sıtmalıyı muayene ediyor. 1948 senesinde. Bunlardan dalaklı olanları 4.524 kişi olarak tespit ediyor. 1949 senesinde nüfus artıyor, 36.000 binden 40.000 e çıkıyor, aynı bölge dâhilinde 31.018 kişiyi muayene ediyor. (...) Bu suretle; % 20'den bir sene zarfında endeksi % 2'ye indiriyor ve bir sene zarfında bu kadar tedavi etmiş oluyor ve tedavi nispeti bu şekilde hallediliyor. Tedavi ettiği insan 1948'de 8.924 ve 1949'da da 10.467'dir”²⁰.

Maraş Milletvekili ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Kemali Bayizit de aynı tarihli oturumda sıtma mücadelesinde geline son durumu paylaşmıştı. Bayizit, sıtma ile mücadele teşkilâtının vatandaşların ve tüm dünyanın takdirini kazanacak şekilde faaliyetlerine devam ettiğini ifade ile 1949 yılında ulaşılan rakamları vermişti. Ona göre 54 il, 301 ilçe ve 11.447 köyde sıtma ile mücadele devam etmekteydi. 6.103.475 nüfus köyde, 3.213.201 nüfus da şehirde olmak üzere toplam 9.316.676 vatandaş sıtma bakımından kontrol altındaydı. 1949 senesinde 2.927.837 kişi muayene olmuştu. Mücadeleye dâhil bölgelerde 1939 senesinde muayene olan nüfusa göre yüzde 28,7 olan dalak endeksi daha sonraki senelerde harp dolayısıyla yüzde 37,4 ile 41,5'e kadar yükselmiş ve 1945'te başlanan olağanüstü sıtma savaşını takiben de 1946'da yüzde 25, 1948'de yüzde 14, 1949'da yüzde 10,5'e düşmüştü²¹. Bu konuda en yetkili ismin, Bakan'ın verdiği bilgiler Türkiye Sıtma Savaş Genel Müdürlüğünün yayınları aracılığıyla da kamuoyuyla paylaşılmaktaydı. Ancak verilen bu bilgilerin mahallinde çok da kabul gören bilgiler olmadığını o yılların bir yerel gazetesinden anlamaktayız. Genel Müdürlük, 1953 yılında ülkedeki sıtma çalışmalarına dair bir eser yayınlamıştı. Eserde Maraş bölgesindeki sıtmalı nüfus oranı yüzde 2,1 olarak verilmişti. Ancak bu durum o yılların yerel gazetelerinden Engizek gazetesi tarafından doğru bulunmamış, bölgenin iyi taranmamış ve iyi bir istatistik çıkarılmamış olduğu iddia edilmişti²².

1.2. Trahom

Bir göz hastalığı olan trahomun Anadolu'ya Mısır'dan geldiği bilinmektedir. I. Dünya Savaşı yıllarında güney ve güneydoğu vilayetlerinde tek tük görülen bu hastalık savaşın

17 BCA, Fon Kodu: 490 1 0, Yer No: 687 335 1, s.15.

18 Maraş Postası, 4 Ekim 1948, S. 173, s. 1; Çetin, a.g.t., s.129.

19 Maraş Postası, 4 Haziran 1948, S. 127, s. 2. Çetin, a.g.t., s.128-129.

20 TBMM Tutanak Dergisi (TBMMTD), D.8. C.24. T.4, TBMM Matbaası, Ankara, 1950, s.1078.

21 Aynı yer, s.1082-1083.

22 Tombul, a.g.t, s.90-91.

getirdiği göçlerle birlikte İç Anadolu'ya kadar yayılmıştı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ülkede 3 milyon trahomlu vardı. 1925'te Güney ve Güneydoğu Anadolu'da yaşayanların %70'i trahomluuydu. Trahom mücadelesine ilk kez 1925 yılında "körler memleketi" diye tabir olunan Adıyaman ve Malatya'da birer trahom hastanesi ve dispanserinin açılmasıyla başlandı²³.

Hükûmet, trahomla mücadele teşkilatını genişletme hedefi doğrultusunda 26 Ocak 1933'te Urfa'da 15, Maraş ve Siverek'te 10'ar yataklı trahom hastane ve dispanseri kurulmasına karar verdi²⁴. Karar gereğince aynı yıl Maraş'ta bir mücadele teşkilatı faaliyete başladı. Ayrıca bu hastalığa mahsus on yataklı bir hastanenin yanında hastalıkla mücadele için Halkevi delaletiyle de bir cemiyet kuruldu²⁵.

Maraş Halkevi, "sosyal yardımın en lüzumlu olan trahom mücadelesinde" hükûmet teşkilatına yardım maksadıyla kurulmasına karar verilerek tüzüğü hazırlanan *Trahomdan Korunma Cemiyetinin* faaliyete geçmesi için vilayetteki doktor ve sıhhi heyet üyelerinin bu şubeye ilgi göstermelerini temin etmişti²⁶. Ancak Maraş için bu teşkilatlar yeterli gelmiyordu. Maraş CHP vilayet örgütü, 23 Şubat 1935 tarihinde Parti Genel Sekreterliğine ilettiği dilekler arasında vilayetteki trahom teşkilatına bir doktor ilâvesi, hastanedeki yatak adedinin arttırılması, Maraş merkezde trahom oranı yüksek olan mahallerde 1-2 poliklinik açılması ve trahomun yayılmasına imkân tanıyan karasineklerin çoğalmasına mâni olmak için "şiddetle mücadele edilmesi"ni öncelikli sıraya almıştı²⁷.

Trahom Mücadele Teşkilatı hastalıkla her ne kadar yoğun bir mücadele verse de ihtiyacı karşılamaktan çok uzaktı. 1938 yılına gelindiğinde dört Maraş milletvekilinin seçim bölgelerine dair ortaklaşa hazırlayıp Parti yönetimine sundukları rapora göre vilayette trahom hastalığı günden güne artmaktaydı. Maraş'taki mücadele merkezinin faaliyeti ancak kendi muhitine kadar genişleyebildiği için kazalar bu faaliyetten mahrum kalıyordu. Büyük bir kaza olan Elbistan'da ve köylerinde de trahom hastalığı başlamıştı. Bu kazada da trahom mücadele istasyonu tesis etmek zarureti vardı²⁸. Esasına bakılırsa mücadelenin yetersiz olduğu eleştirileri sadece Maraş için değil tüm trahomlu sahalar için de geçerliydi. Bu durum Mecliste de gündem konusu olmaktaydı. Sıhhat Vekili Refik Saydam, 25 Mayıs 1937 tarihinde Mecliste, trahomla mücadelede başarısız olunduğu eleştirileri için hastalığa karşı muvaffak olmak için 10 seneye daha ihtiyaç olduğunu söylüyordu. Bu söylem, tarama yapılan vilayetlerdeki oranlara dayandırılmıştı. Saydam'ın verdiği bilgilere göre Kilis'te trahomlu nüfus oranı %86, Adıyaman'da %80, Siverek'te %74, Nizip'te %73, Gaziantep'te %71, Malatya'da %53, Maraş'ta %36,7 ve Adana'da %31 idi²⁹.

3 Mart 1938 tarihinde Maraş'ta vilayet merkezinin dağılık olmasından dolayı halka kolaylık sağlamak maksadıyla Devecili, Karamanlı, Mağaralı, Yörükselim ve Yusufklar mahallelerinin ortasında bir trahom dispanseri açıldı³⁰. Açılan hastane ve dispanserde

23 BCA, Fon Kodu: 30 10 0 0, Yer No: 176 218 11 lef 48-49.

24 BCA, Fon No: 30 18 1 27, Yer No: 33 7 11.

25 BCA, Fon Kodu: 490 1 0 0, Yer No: 496 1997 3, s.40.

26 BCA, Fon Kodu: 490 1 0 0, Yer No: 989 830 1, s.10.

27 BCA, Fon Kodu: 490 1 0 0, Yer No: 496 1997 3, s.40.

28 BCA, Fon Kodu: 490 1 0 0, Yer No: 686 328 1, s.138.

29 TBMM Zabıt Ceridesi (TBMMZC), D.5. C.18. İ.2. TBMM Matbaası, Ankara, 1937, s.236-237.

30 Maraş, 3 Mart 1938; Nermin Gümüşalan, XX. Yüzyılın İlk Yarısında Maraş (1908-1938), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya. 2012, s.208.

muayene, ameliyat ve genel tarama faaliyetleri icra edilirken aynı zamanda bu yıllarda, hastalık kolayca bulaştığı için tedavi çağrısına cevap vermeyenler belediye tarafından takip edilmiş ve cezai işlem uygulanmıştı. Yine belediye bu bağlamda sokakların temizliğine daha fazla önem vermiş, şehir içindeki derelerin üzerlerini kapatmış, sebze ve meyve bahçelerinin temiz sularla sulanmasını sağlamıştı. Tüm bu yapılanlar olumlu sonuçlar verse de³¹ CHP iktidarının sonuna gelindiğinde verilen onca mücadeleye rağmen hem ülkede hem de Maraş'ta trahom hastalığının ortadan kaldırıldığını söyleyemiyoruz.

Meclis'in 23 Şubat 1950 tarihli oturumunda Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı ve aynı zamanda Maraş Milletvekili olan Dr. Kemali Bayizit, trahom hastalığına dair son bilgileri paylaşmıştı. O tarihte ülkede trahom bölgelerinde 2.301.769 nüfus kontrol altında olup bunlardan muayene edilenlerin sayısı yüz bini aşmıştı. 9.362 trahomluya da ameliyat yapılmıştı³² Bununla birlikte tüm trahom sahalarında dönemin sonunda 16 hastane, 40 dispanser ve 99 köy tedavi evi ile mücadele yürütülmekteydi³³.

1.3. Çiçek

II. Dünya Savaşı yıllarında, özellikle Suriye kaynaklı çiçek hastalığı Türkiye'de artış kaydetmişti. 1942 yılında Mardin, Siirt, Urfa ve Diyarbakır mıntıklarında köy köy yapılan taramalar neticesinde 796 vaka, bu iller haricinde de 45 vaka görülmüştü³⁴. Hastalığa yakalanan kişi sayısı tüm ülke çapında 1945'te 309, 1946'da 8, 1947'de 2, 1948'de 39, 1949'da 73 olarak kayda geçmişti³⁵. Vaka sayılarındaki bu düşüş şüphesiz Hükümetin verdiği etkin mücadelenin sonucuuydu. Bu hastalık Maraş'ta özellikle 1948 yılında yetkilileri telaşlandırmıştı. Komşu vilayetlerde çıkan hastalığın yayılmaması için halka, Maraş Memleket Hastanesi, Doğum Evi, Trahom Hastanesi, hükümet ve belediye içerisinde bulunan polikliniklerde çiçek aşısı yapılmıştı³⁶.

1.4. Verem

Maraş'ta mücadele edilen salgın hastalıklardan biri de verem idi. Hükümet, verem ile mücadele için 20 Mart 1947'de Maraş'ta Maraş Verem Savaş Derneğini kurdu. O yıl bir aylık bir tarama sonrasında vilayette 20 verem hastası olduğu anlaşılmıştı³⁷.

1.5. Frengi

O yıllarda Maraş'ta zührevi hastalıklardan frengi görülmüştü. 1939 yılında Göksun'da 81 frengili hasta mevcuttu. Hükümet tabibine verilen tarama emrinin ardından köylerde 1940 yılında yirmi, 1941'de de dört frengili hastanın daha olduğu anlaşılmıştı. Bu doğrultuda Göksun'da 211 frengili kayıt altına alınmıştı. Bu kaza nüfusunun % 09,38'i idi³⁸.

31 Çetin, a.g.t. s.129-130.

32 TBMMTD, 23 Şubat 1950.

33 Türkiye İstatistik Yıllığı 1950. C.18. DİE, Ankara, s. 84.

34 BCA, Fon No: 30 10 0 0, Yer No: 177 223 16.

35 Türkiye İstatistik Yıllığı 1950, s. 86.

36 Maraş Postası, 4 Şubat 1948, S. 77, s. 2; Çetin, a.g.t., s.131.

37 Çetin, a.g.t., s.131.

38 BCA, Fon Kodu: 490 1 0 0, Yer No: 177 707 1, s.130.

2. Bataklıkların Kurutulması Meselesi

Maraş'taki sıtma hastalığının en büyük sebebi vilayetteki bataklıklar idi. Bu konuda Maraş valiliği 17 Şubat 1932 tarihinde Nafia Vekâletine bataklıkların kurutulması talebini iletti. Ardından Umum Müdürlük hemen harekete geçmiş ve 5 Mart 1932'de gerekli emirleri vererek uzmanlar görevlendirmişti. Yapılan ilk inceleme sonrası Sular Fen Heyeti Reisi Muavini Mühendis Necip Bey tarafından 6 Nisan 1932 tarihinde bir rapor hazırlanmıştı. Rapora göre vilayetteki en büyük bataklık, Gâvur Gölü bataklığı, Maraş kasabasının 27 km güneybatısında ve Fevzipaşa-Malatya demiryolu güzergâhının Keçiler ve Eloğlu istasyonları arasında genişliği 7, uzunluğu 18 km ve 150.000 dönümlük bir alandı. Bu bataklığın kurutulmasının birçok faydası vardı. Özellikle muhitten sıtmanın sonlanmasına yardımcı olacaktı. Raporda ayrıca Maraş halkının araziye ve sulamaya "fevkalade" ihtiyaç duyduğu özellikle vurgulanmıştı³⁹.

Rapora göre bu bataklığın kurutulması için Vilayet Hususi İdare bütçesine yıllık 50.000 liralık bir ödenek konulmuştu. Ancak bu şekilde bir politika bataklığın yedi sene gibi uzun bir sürede kurutulması anlamına gelmekteydi ki bu da müteşebbislerin mevkisini terk etmesi ihtimalinden dolayı işin yarıda kalmasına yol açabilirdi. Bu sebeple buna mani olmak için sudan kurtarılacak araziye istimlak edecek şahıslardan taahhüt senedi alınarak bir borçlanma yapılması tavsiyesinde bulunulmuştu⁴⁰.

Maraş'taki bir diğer büyük bataklık Mizmili bataklığıydı. Mizmili bataklığı, Maraş'ın güneydoğusunda Aksu'nun sol sahilinde ve Fevzipaşa-Malatya hattı üzerinde Narlı istasyonunun güney ve Maraş-Antep şosesinin batısında 3.500 metre genişliğinde ve 15.000 metre uzunluğunda yaklaşık 60.000 dönümlük bir alandı. Bataklığın kurutulmasıyla 60 bin dönüm arazi sudan kurtulacağı gibi 120 bin dönüm arazinin de sulanması sağlanacaktı. Raporda bu bataklığın kurutulması işinin de vilayet hususi idaresinin eline bırakılmaması istenmişti⁴¹.

1940 yılına gelindiğinde konu hakkında bu tarihe kadar hiçbir şey yapılmamış olacak ki CHP Maraş Vilayet İdare Kongresinden Parti yönetimine gönderilen dilekler arasında Gâvur Gölü ve Humasır bataklığının kurutulması talebi de vardı⁴².

Gâvur Gölü bataklığının kurutulması sadece Maraşlıların değil aynı zamanda Maraş'a inceleme için dışarıdan gelen bazı isimlerin de talepleri arasında ilk sırada yer almaktaydı. Bu isimlerden birisi Parti Müfettişi Trabzon Milletvekili Mitat Aydın idi. Aydın, 29 Mayıs 1941 tarihli raporunda bu bataklığın kurutulması meselesinin Maraşlılar için ne kadar önemli olduğunu anlatmaya çalışmıştı⁴³.

Konuyu kendine dert edinen isimlerden biri de Maraş Milletvekili Hasan Reşit Tankut idi. Tankut, Ziraat Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu'nun Maraş gezisine katıldıktan sonra 1 Ocak 1945 tarihinde bir rapor hazırlamıştı. Rapora göre Tankut, milletvekili olarak Gâvur Gölü'nün kurutulması için başvurmadıkları makam kalmadığından yakınmaktaydı. Tankut,

39 BCA, Fon Kodu: 490 1 00, Yer No: 686 328 1, s.115, 120.

40 Aynı yer, s.120.

41 BCA, Fon Kodu: 490 1 00, Yer No: 686 328 1, s.122-123, 128.

42 BCA, Fon Kodu: 490 1 0 0, Yer No: 686 331 1, s.85.

43 Aynı yer, s.18.

Hatipoğlu'nun bataklıkları bizzat yerinde görerek bu işin halledilebilmesi için Bakanlık olarak ellerinden geleni yapacağını söylediğini belirterek Parti yönetiminin de bu konuda Bakanlığı desteklemesini istemişti⁴⁴.

27 Aralık 1946 tarihinde konuyu Meclis gündemine taşıyan isim ise Maraş Milletvekili Abdullah Yaycıoğlu olmuştu. Ancak bu tarihte Ziraat Bakanı değişmiş Faik Kurdoğlu yeni Ziraat Bakanı olmuştu. Yaycıoğlu, Ziraat eski bakanı döneminde bu meselenin ele alınarak Gâvur Gölü bataklığının kurutulması ve burada bir tohum ve hayvan ıslah müessesesinin tesisinin düşünüldüğünü, keşfin yapılmış, arazinin hazine namına tescil edildiğini ayrıca Sular İdaresince de etüdünün yapıldığını belirterek bataklığın bir an önce kurutulmasını istemişti⁴⁵. Bu isteğe Tarım Bakanı Kurdoğlu, "Gâvur Gölü, Bayındırlıkça kurutulup teslim edilecekti, ona intizaren bir şey yapabilmemize maddi imkân yoktur." diyerek bu konuda henüz bir şey yapılamayacağını söylemişti⁴⁶.

15 Nisan 1947'de Maraş Milletvekili Emin Soysal, Maraş ili içindeki Aman, Gâvur, Humaşır ve Gölbaşı bataklıklarının kurutulması işine ne zaman başlanacağı hakkında Tarım, Sağlık ve Sosyal Yardım ve Bayındırlık Bakanlıklarına gensoru verdi⁴⁷. Soruyu 30 Nisan'da Bayındırlık Bakanı Cevdet Kerim İncedayı cevaplandırdı. İncedayı, 1944 yılında Ziraat ve Bayındırlık Bakanlığı uzmanlarının mıntıkada ön inceleme yaptığını, Tarım Bakanlığının kendi Bakanlığından buranın esaslı keşfini ve projeleri hazırlatıp kurutulma işine kendisi tarafından geçilmek üzere raporlar istediğini belirtmişti. Bayındırlık uzmanları, mıntıkada bir sene çalışmış Humaşır ve Gölbaşı bataklıkları haricindeki diğer büyük bataklıkların keşfini yapmış ve keşif sonuçlarını Tarım Bakanlığına vermişti. O günlerde maliyet hesaplamaları bitirilmek üzereydi. İncedayı, bu süreçte arazinin tapu muamelesinin de tamamlandığını ve mülkiyetinin hükümete geçirildiğini belirtmişti. İncedayı, zikredilen bataklıkların kurutulması işinin yaklaşık 5-6 milyon liralık bir iş olduğunu, o tarihte Bakanlığın elinde devam etmekte olan büyük projelerin bitirilemeden bütçe imkânları sebebiyle bu bataklıkların kurutulması işine başlanamayacağını söylemişti⁴⁸.

Bu cevap sonrasında soru sahibi Soysal, bataklıkların Maraş'a verdiği zararları sıralamıştı. Ona göre bataklıklar, yüzbinlerce dönüm araziden mahrum bırakmaktaydı. Ayrıca "barındırdığı sivrisinekler, sazlıkların arasında sakladığı domuz sürüleri, ara sıra yol kesiciler ve kaçakçılar vasıtasıyla ova üzerindeki köylerin zirai asayişini, işletme kudretini, hatta sosyal ahengini, nüfus artışını ehemmiyetle ihlâl ediyor ve çekilmez bir hâle getiriyor"du. Sivrisinekler aynı zamanda sadece yöre sakinlerini değil trenle buradan geçenleri de rahatsız ediyor hatta o vasıta ile uzak yerlere kadar gidiyordu. Yöredeki göçebe Aydınlı aşiretlerinin çadırları ve hayvanları vasıtasıyla yayla yerlere kadar gidiyordu. Soysal, sıtmanın yöredeki sosyal hayatı ne derece etkilediğini şu sözlerle anlatmaya çalışmıştı:

"Ceciler köyüne uğradım orada köylüleri topladım en yaşlılarını sordum bir tane 65'lik çıktı. Bundan daha yaşlısı yok mu dedim hayır dediler. İki kişi gösterdiler onlarda 45'şer yaşında idiler. Yani köyde insanlar 45 yaştan öteye geçemiyorlar. Nasıl geçebilirler. Daha

44 BCA, Fon Kodu: 490 1 0 0 Yer No: 687 336 1, s.73.

45 TBMMZC, D.8, C.3, s.606.

46 TBMMZC, D.8, C.3, s.645; Erhan Alpaslan, 1923–1950 Dönemi Türkiye Büyük Millet Meclisinde Maraş Milletvekilleri Ve Siyasî Faaliyetleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş, 2013, s.275.

47 TBMMTD, D.8, C.5, s.50.

48 Aynı yer, s.63-64.

doğarken veya doğar doğmaz sıtma mikrobunu alan insan kolay kolay gelişip yaşayabilir mi? Bu ovada bilhassa göllerin yakınındaki köyler yaz aylarında, bulabilenler yemeklerini cibinlik altında yiyorlar. Orak biçerken, harmanda çalışırken yüzlerini birer çift göz deliği açarak mendille kapatıp çalışabiliyorlar. Buralardaki köylüler yaz aylarında evlerini ve köylerini terk ederler. Civarda az da olsa hafif rüzgâr alan tepenin üzerine göçebe hâlinde kurdukları kamış haymalarda yaşayabilirler.”

Sosyal, bu bilgileri verdikten sonra Hükûmete için çözülmesi için ricada bulunmuştu⁴⁹.

29 Aralık 1947 tarihinde Hükûmete bu konuda sitem eden isim Maraş Milletvekili Hasan Reşit Tankut'tu. Tankut, çaresizce şu sözleri sarf etmişti:

“Bu bataklık kurutulursa sıtmadan kırılan 20'den fazla köyün kurtulacağı, yine bataklık yüzünden dağ içlerine çekilerek dağılmış 100 kadar köyün yeniden insan hayatına kavuşacağı tahakkuk etti. Bazı vekiller oraya kadar giderek bu kanaati edindiler. Sağlık Bakanı, Tarım Bakanıyla bunu üzerlerine aldılar ve halkımıza söz verdiler. 15 yıl biz rica ettik, 10 yıl onlar vait etti, ümit verdi fakat sonunu işte görüyorsunuz. Huzurunuzda, yine tekrar ricacı vaziyete geçmemizden başka bir sonuç vermedi. Hepinizin başındadır. Bu kadar ümitlendirilen halk kabahati bizde buluyor. İhmalimize ve beceriksizliğimize veriyor⁵⁰.”

CHP Dönemi sonlanırken Maraşlıların yıllardan beri beklentisi nihayet kısmen karşılanmıştı. Bayındırlık Bakanı Şevket Adalan'ın 21 Aralık 1949 tarihinde verdiği bilgiye göre bütçe imkânları doğrultusunda en önemli bataklık, Gâvur Gölü bataklığı, 840 bin lira bedelle müteahhite ihale edilmişti. Bu olumlu gelişmeye rağmen Maraş'taki tüm bataklıkların kurutulması için o tarihlerde yaklaşık 3,5 milyon liralık bir paraya ihtiyaç vardı⁵¹.

3. Çeltik Sulama Sorunu

Maraş'taki sosyal kavgaların en önemli sebebi çeltik sulama sorunuydu. Maraş CHP Vilayet İdare Heyeti Reisi Burdur Mebusu Halit Onaran, 20 Eylül 1933'te Parti Genel Sekreterliğine bir rapor sunmuştu. Rapora göre sorun, çok önceden beri süre gelmekteydi. Maraş'ta çeltik ekilebilir arazileri sulamak için iki çeşit su vardı. Biri tapulu memba suları, diğeri de millî sular, harklar idi. Tapulu harkların tasarrufu sahiplerine aitti. Bunların sahipleri suyun geçtiği diğer sahipli araziye âdet üzere su vermek mecburiyetinde idi. Bu hususta su sahibi tarla sahipleriyle aralarında uzlaşıyorlardı. Millî harklara gelince, bunların idaresi şu safhaları geçirmişti. 1852 yılından 1910 yılına kadar Maliye Nezareti bu harkları bir mültezimle idare etmişti. Mültezim akıl ve hayale gelmedik uygulamalarla çiftçilere zulmetmişti. Halkın feryadını gören Hükûmet, 1910'da Maraş halkının hakkı olan harkların idaresini serbest bırakmıştı. İki sene süren bu şekildeki idare, çeltikçiler arasında bir anarşi çıkardığından serbest idare kaldırılmış ve 1913'ten 1921 senesine kadar zaman zaman Vilayet Hususi İdare ve Belediye İdaresine verilmişti. Fakat bu iki idare de tıpkı Maliye gibi işi bir mültezime verdiği için zulüm yine baş göstermiş ve harklar bu iki idareden alınmıştı.

49 Aynı yer, s.65-66.

50 TBMMZC, D.8, C.8, s.634.

51 TBMMTD, D.8, C.22, s.348-349.

1922 senesinden rapor tarihine kadar tatbik edilen usul: Ziraat Odası tarafından nöbet usulü ile ruhsatnameye dayanan ve örfi âdet dikkate alınarak tatbik edilen usuldü. Bu usulde her çeltikçi tarlasına kaç senede bir ve hangi tarihte nöbet geleceğini, nöbetinde ne miktar tohum ekeceğini ve ne kadar sulayacağını bilmekteydi. Ancak bu usulde bir çeltik tarlasını sulama nöbeti bazen on beş hatta yirmi senede bir geliyordu. Bu sebeple “Maraş'ta başlıca vesile-i niza olan ve bazen Maraş'ın asayişini ihlal eden bu çeltik ziraatı işinin bir kanun ile çok salim bir usule raptı elzemdi”⁵².

Parti Müfettişi Mitat Aydın'ın 12 Haziran 1940 tarihli raporuna göre Maraş'ın yegâne para eden ziraatı pirinç işi idi. Pirinç ziraatı çok fazla suya ihtiyaç duyduğundan su yetersizliğinden dolayı Maraşlıların aralarında daima ihtilaf vardı. “Halkı biraz arazi sahibi yaparak bu pirinç ekmek meselesi tevzi ve tevin olunmaz ve fazla olarak vatandaşlara başka sanayi ve ziraat meselesi gösterilmez ise bu şehir hiçbir zaman içtimaiyat ve iktisadiyat itibarıyla yükselmeyecek ve daima halk Kadı oğlu, Beyazıt oğlu, Şişman oğlu, Müftü oğulları gibi beş altı aile arasında kavrulup ezilecek”ti. Rapora göre benzeri durumlar kazalarda da geçerli idi. “Ekim ve istihsal zamanında Hükümetin yegâne işi bu çeltik kavgalarıyla” uğraşmaktı⁵³.

Maraş Milletvekili Rasih Kaplan da 10 Kasım 1943 tarihli raporunda çeltik ziraatı ve sulama meselesine değinmişti. Kaplan, iptidai şekilde yapılan çeltik sulama işinin mıntıkada bataklıkları doğurduğunu ardından da buraların sıtma kaynağı olup köylerin boşaldığını belirtmişti. Bu sebeple Parti ve Hükümet bu işe el atmalıydı. Ona göre zaten çeltik ziraatıyla tüm ülke çapında iştigal eden tüccar sayısı 300'ü geçmezdi. Çeltik ziraatı yerine gelir getirecek başka ziraat çeşitleri düşünülmeliydi. Çünkü çeltik ekilen yerde vatandaş köyünde barınmıyordu. Ya sıtmadan dolayı köyünü terk ediyor ya da büyük tüccarların elindeki su kaynağından dolayı çiftçi arazisini onlara kiraya vermek zorunda kalıyor, bir müddet sonra da kendisi işsiz kalarak yerini yurdunu terk ediyordu. Kaplan, bu meselenin üzerinde önemle durulması gerektiğini, aksi takdirde Maraş merkez kazasına bağlı 160'a yakın köy olduğu hâlde kısa bir süre sonra köy denecek bir yerin kalmayacağını, toprak kanununun bir an evvel Meclisten çıkacak olursa kısmen bu işin hallinde mühim bir rol oynayacağını belirterek meselenin ciddiyetini anlatmaya çalışmıştı⁵⁴.

CHP Malatya Bölgesi Müfettişi ve Samsun Milletvekili Naşit Fırat da 24 Ekim 1949 tarihli raporunda “Maraş'ın içtimai, siyasî, zirai huzurunu ihlal ederek vatandaşları mütemadi bir didişmeye sevk etmekte ve bu yüzden mahkemelerde yüzlerce dava” açılmasına sebep olan birkaç kişinin elindeki su meselesinin Çeltik Kanunu'nda çözülmesini ve akarsuların idaresinin devlete ait olduğunun belirtilmesi ve sınırlı birkaç kişinin elinde bir istismar vasıtası olmaktan “mutlaka” çıkarılması gerektiğini ifade etmişti⁵⁵.

Nitekim 16 Aralık 1949'da Tarım Bakanı Cavit Oral 3039 sayılı Çeltik Ekim Kanunu'nun uygulanmasında rastlanan zorluk ve aksaklıklar göz önünde bulundurularak o tarihe kadar edinilmiş tecrübe ve müşahedelere dayanılarak günün ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde hazırlanan yeni çeltik ekim kanunu tasarısının Başbakanlığa arz edildiğini Parti

52 BCA, Fon Kodu: 490 1 0 0 Yer No:686 328 1, s.45-47.

53 BCA, Fon Kodu: 4901 0 0 Yer No: 686 330 1, s.40, 60.

54 BCA, Fon Kodu: 490 1 0, Yer No: 687 335 1, s.45-47.

55 BCA, Fon Kodu: 490 1 0 0, Yer No: 687 336 1, s.12-13.

Genel Sekreterliğine bildirmişti⁵⁶. Böylelikle sorunun çözümüne dair nihayet bir adım atılabilmişti.

4. Yerel Güçlerle Mücadele

Maraş'ta çalışma dönemimizdeki en önemli sosyal sorunlardan biri kanaatimizce şehrin ileri gelen ailelerinin halk üzerinde kurduğu baskıydı. Maraş milletvekillerinin 1938 yılında ortaklaşa hazırladıkları rapora göre bu tarihte "Maraş'ta çok zengin bir kaç aile ve çok fakir koca bir kitle vardı"⁵⁷. Bu aileler arasında, Kadızadeler, Bayezitzadeler, Kısakürekzadeler, Öksüzadeler, Şişmanzadeler, Nazifzadeler, İşbahzadeler, Sarıfakızadeler, Şirikçizadeler ve Çiftçizadeler ön sıralarda yer almaktaydı⁵⁸.

Bu ailelerin sebep olduğu sosyal sorunlara çeltik ekiminden⁵⁹ ya da sulamadan kaynaklı yaşanan kavgalar örnek olarak verilebilir. 1932 yılında Sular Fen Heyeti Reisi Muavini Mühendis Necip Bey tarafından hazırlanan raporda Maraş'ın büyük dertlerinden biri olarak Pazarlık ile Gâvur Gölü arasındaki Aksu Vadisi'ndeki mevcut sulama tesisatının fenni esaslar dâhilinde kullanılmamasının ortaya çıkardığı sorunlara değinilirken bu sorunlardan biri olarak da bölgedeki mütegalibe baskısı gösterilmişti. Rapora göre sulama kanalları vaktiyle mütegalibeler marifetiyle güzergâhtaki tarla sahiplerinin şahsi mülkiyetlerine ehemmiyet verilmeyerek zorla ellerinden alınıp tapuya kaydettirilmiş, bazı tarla sahiplerinin ise sulama hakları resmi kayıtlarla tasdik edilmiş olduğu halde babadan evlada intikal eden bu hak da o günlerde bizzat mevcut mütegalibeler elinde "oyuncak olmuştu." Bu mütegalibeler istedikleri tarlalara su veriyorlar, istemediklerine vermiyorlardı. Hükümet güçleri ise sulama devrinde köylü ile mütegalibeler arasındaki "kanlı arbedelerin" halline çalışıyordu. Bir de o dönemde su ihtiyacı çok fazla olan artan pirinç üretimi, köylü ile mütegalibe arasındaki husumeti daha da arttırmıştı. Köylü resmi kayıtlarla hakkı olan ve tarlasından geçen suyu alamayınca mütegalibe cüzi bir ücret karşılığında bu arazinin işletmesini köylüden "bin bir hile ile almakta" idi. Bu da köylüyü sefalete sürüklüyordu. Sulama devrinde mütegalibeden çekinmeyen köylünün şikâyeti ile mahalli hükümet, su başına bir jandarma göndererek sorunu çözebilirdi. Ancak bunun tatbiki pek mümkün olmamıştır. Çünkü jandarma daha uzaklaşmadan mütegalibe suyu kesmekteydi. Rapor sahibi Necip Bey, bu sorunun çözülmesi için buradaki sulamaya Hükümetin vaziyet etmesi, bu gibi mahallerde bir sulama idaresinin kurulması ve buna gerekli kanunlar konulmak suretiyle su kullanımının mütegalibeler elinden alınarak Hükümete ve köylüye mal edilmesinin lazım geldiğini ifade etmişti⁶⁰.

Bu aileler arasında en etkili olanı Kadızadeler idi. Aileler arasında çatışmanın ana merkezinde vilayet parti örgütüne hâkim olma çabası vardı. Kadızadeler hem parti

56 Aynı yer, s.9.

57 BCA, Fon Kodu: 490 1 0 0, Yer No: 686 328 1, s.9.

58 Aynı yer, s.92.

59 Örneğin Meşrutiyet'in ilanından sonra 15 Eylül 1908'de Maraş'a mutasarrıf olarak atanan Mustafa Hayri Bey, sıtma hastalığına karşı halkın sağlık sorunlarını düşünüp şehirde modern tarım yöntemlerini geliştirmeye çalıştığı için yerel eşraftan bazılarının tepkisini çekmişti. Bu kişilerin halkın dini duygularını istismar ederek Maraş'ta çıkardığı büyük çaplı karışıklıklar Hayri Bey'in görevinden azledilip yerine 5 Ocak 1909'da Ali Haydar Bey'in atanmasına sebep olmuştu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nejla, Günay, "II. Meşrutiyet'in Maraş'ta Algılanışı", Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu 4-6 Ekim 2021, C.III, Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, Kahramanmaraş, 2013, s.236-244.

60 BCA, Fon Kodu: 490 1 0 0, Yer No: 686 328 1, s.128-131.

yönetimi hem belediye başkanlığı hem de milletvekilliği gibi önemli siyasi ve idari görevleri ellerinde bulunduruyordu. Kadızade ailesinin CHP Maraş il teşkilatındaki etkinliği 1933 yılında başlamış, 1936 yılına, parti-devlet bütünleşmesinin ilan edildiği tarihe kadar sürmüştü. Partide Kadızade ailesinden Ziya Bey il başkanı iken belediye başkanı kardeşi Tefvik Bey idi. Yine Maraş Milletvekili Abdülkadir Bey de bu aileye mensuptu⁶¹.

Parti Müfettişi Konya Milletvekili Hamdi Bey tarafından 30 Mart 1933 tarihli rapora göre bu aile hakkındaki en önemli şikâyet konularından biri devlet tarafından halka tahsis edilen hakların ele geçirilmesi ve halka kullanılmamasıydı. Yine emval-i metruke malları satışa çıktığında halk bu aile korkusundan satışa dâhil olamamış ve birçok arazi bu aile tarafından düşük bir bedelle satın alınmıştı⁶².

Bu aile, o yıllarda Maraş'ın idari yapısında değişiklik yapılmasına dahi sebep olmuştu. Pazarcık, her ne kadar coğrafi ve iktisadi gerekçelerle 20 Mayıs 1933 tarih ve 2197 sayılı kanunla Maraş'tan alınmış ve Gaziantep'e bağlanmış olsa da⁶³ Maraş Milletvekili Hasan Reşit Tankut'un hazırladığı 10 Kasım 1943 tarihli bir rapora göre Pazarcık'ın Gaziantep'e verilmesinde "umumi idare heyetince görülen o günkü sebep, yine bu aileler zıddiyeti ve Parti nüfuzunu kötüye kullanmak idi. Pazarcık'ta büyük ölçüde pirinç ziraatı yapan Kadızadelerin bu yüzden nüfuz kazandıkları sanılıyordu." Yine 24 Ocak 1944 tarihinde Maraş Milletvekili Rasih Kaplan, Pazarcık kazasının tekrardan Maraş'a bağlanmasının gerekçelerini anlatırken Tokat Milletvekili Nazım Poroy'un araya girerek "niye Gaziantep'e bağlamışlar" şeklinde sorduğu soruya Kaplan şu cevabı vermişti: "Allah bilir, sebebini iyi bilmiyorum. Fakat diyorlar ki; orada bir çiftlik sahibi varmış, zulmedermiş. Devlet zulmedenin zulmünü menedemez mi? Niçin onun zulmüne mâni olamamış? Sebep bu imiş." diyerek Tankut'un raporunu teyit etmektedir⁶⁴.

Kadızade ailesinin Maraş'taki nüfuzunu kırmak için Maraş Parti Müfettişi Hamdi Bey, 1933 tarihli raporunda Maraş Parti başkanı Ziya Bey'in yerine dışarıdan birinin parti başkanı olarak atanmasını önermişti⁶⁵. Bu raporun ardından iddiaları yerinde incelemek üzere Maraş Milletvekilleri Mehmet ve Nuri Beyler ile Mülkiye, Adliye ve Maliye müfettişlerinden oluşan bir heyet Maraş'a geldi⁶⁶. Kısa süre sonra Ziya Bey'in yerine Burdur Milletvekili Halit Bey (Onaran) tayin edildi⁶⁷.

Hamdi Bey raporunda ayrıca Kadızade ailesine mensup Tefvik Bey'in görevini suiistimal ettiği gerekçesiyle Maraş'a dışarıdan bir ismin belediye başkanı olarak atanmasını da istemişti⁶⁸. Nitekim çok geçmeden 24.05.1933'te Maraş Belediye Başkanlığı görevi Hükümet kararnamesi ile valiyeye verildi⁶⁹.

61 Aynı yer, s.92; Tülay Aydın, T. Tek Parti Döneminde CHP'nin Taşra Örgütlenmesi ve Merkez- Taşra İlişkileri (1935-1945), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Kahramanmaraş, 2018, s.260-261.

62 BCA, Fon Kodu: 490 10 0 Yer No: 686 328 1, s.86-87, 93.

63 Resmî Gazete, 27.05.1933, S.2411.

64 TBMMZC, 7.D, 7.C, s.109.

65 BCA, Fon Kodu: 490 10 0, Yer No: 686 328 1, s.93.

66 Aydın, a.g.t., s.262-265.

67 BCA, Fon Kodu: 490 10 0, Yer No: 686 328 1, s.10.

68 Aynı yer, s.94.

69 BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 110.20.10; Resul Köse, "Tek Parti Döneminde Kayyım Uygulamaları", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi. 9 (2).2020, s.1541.

Maraş Parti Müfettişi Kırklareli Milletvekili Şevket Ödül tarafından 28 Ekim 1936 tarihinde hazırlanan rapora göre bu tarihte artık Maraş Valiliği ve Belediyesi üzerinde Kadioğlu ailesinin etkinliği sona erse de⁷⁰ 1943 yılına gelindiğinde Maraş'ta hâlâ nüfuzlu ailelerin halk üzerinde tahakkümü vardı. Ancak bu durum artık çok fazla uzun sürmeyecekti. Maraş Milletvekili Hasan Reşit Tankut 10 Kasım 1943 tarihli raporunda halkı bu tahakkümden kurtarmak için bazı önerilerde bulunmuştu. Tankut'a göre vatandaş paraya ihtiyaç duyduğu zaman kendi isteğiyle gidip nüfuzlu aileden borç alıyor, daha sonra da bu ailenin kontrolü altına giriyordu. Tankut, vatandaşın bu mecburiyetten kurtarılabilmesi için önerilerini şu şekilde sıralamıştı:⁷¹

- “1. Maraş'a mahsus bir itina ile esnafı teşkilatlandırmak,
2. Halk Bankasını sermayesini arttırmak,
3. Ziraat Bankası kredisini genişletmek,
4. Büyük, cazip ve donatımlı bir Halkevi kurmak.”

Tankut, Maraş merkezdeki aile nüfuzlarını kırmak için bu önerileri sıralarken aynı zamanda Maraş'ın ilçeleri için de birtakım tespit ve önerilerde bulunmuştu. Tankut, bu aile nüfuzlarını hükümet teşkilatına devrettirebilmek için Elbistan ve Göksun'da idare teşkilatının artırılmasının gerekliliğine inanmaktaydı. Bu bağlamda Efsus nahiyesinin kazaya çevrilmesini ve burada da nahiyeler kurulmasını istemişti⁷². Tankut'un bu isteği kısa bir süre sonra gerçekleşmişti. Efsus nahiyesi, Afşin adıyla 02.08.1944 tarih ve 4642 sayılı kanunla Elbistan'dan ayrılıp kaza haline getirildi⁷³.

Pazarcık kazası da 6 Mart 1944 tarih ve 4529 sayılı Kanun'la tekrardan Maraş vilayetine bağlandı⁷⁴. Belediye üzerindeki vali idaresi de 15.03.1946'da yürürlükten kaldırıldı⁷⁵.

5. Toprak ve İskân Meselesi

Cumhuriyet'in ilanından beri topraksız ya da toprağı az olan çiftçiler tarafından esaslı bir toprak reformu dört gözle beklenmekteydi. “Topraksız çiftçi bırakmamak prensibi” 01.11.1937-11.11.1938 tarihleri arasında görev yapan I. Celâl Bayar Hükûmetinin programında benimsenmişti⁷⁶. Atatürk'ün de üzerinde defalarca durduğu⁷⁷ “Çiftçiye Topraklandırma Kanunu” 4753 sıra numarası ile 11.06.1945 tarihinde ancak kabul edilecekti⁷⁸. Bu Kanun'un çıkmasından sonra Hükûmet, devlete ait araziden birçok vilayette 1950 yılına kadar toprak dağıtımına başladı⁷⁹. Ancak bu vilayetler arasında Maraş yer almamıştı. Gerçi Kanun'un uygulandığı sahalarda da halkı tam olarak memnun edecek

70 BCA, Fon Kodu: 490 10 0 Yer No: 686 328 1, s.10.

71 BCA, Fon Kodu: 490 1 0 Yer No: 687 335 1, s.26.

72 Aynı yer, s.27-28.

73 Resmî Gazete, 08.08.1944, No:5777.

74 Resmî Gazete, 11.03.1944, S.5652.

75 Köse, a.g.m., s.1541.

76 TBMMZC, D.5, C.20, s.19-42.

77 Cezmi Eraslan, Atatürk'ün Türk Çiftçisinin Topraklandırılmasına Bakışı. Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi (12-16 Kasım 2007) Bildiriler, C.II. Atam Yay. Ankara, 2007, s.1999-2008.

78 T.C. Resmî Gazete, 15.06.1945, S.6632.

79 T.C. Resmî Gazete, 21.11.1946, S.6460; BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2, Yer No: 115 75 4; BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2, Yer No: 115 85 13; BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2, Yer No: 122 20 3.

derecede uygulandığını söyleyemeyiz⁸⁰.

1937 yılında Parti kongre dilekleri arasında Maraş merkez için topraksız ve çiftçi halka devlet arazilerinden toprak verilmesi istenmekteydi. Yine Andırın ilçesi için köylerde dağınık hâlde bulunan millî toprakların aynı köydeki topraksız halka dağıtılarak topraklandırılması istenmişti⁸¹.

Trabzon Milletvekili Mitat Aydın'ın 12 Haziran 1940 tarihli raporuna göre rapor tarihinde Maraş ve civarındaki arazi halen büyük zenginlerin elindeydi. Halk bunların elinde gündelik işlerde çalışmaktaydı⁸².

Dönemin sonuna gelindiğinde 1949 yılının son ayında ihale edilen Gâvur Gölü bataklığının kurutulduktan sonra elde edilecek yaklaşık 100 bin dekarlık arazinin 90 bin dekarının Toprak Kanunu'na uygun olarak civardaki topraksız köylülere verilmesi kararlaştırılmıştı⁸³.

Tüm bu bilgilerden de anlaşıldığı üzere CHP Dönemi'nde Maraş'ta topraksız çiftçilere toprak dağıtımı gerçekleştirilememiştir.

Çalışma dönemimizde Maraş'taki sosyal sorunlardan biri de yöredeki göçebelerin yerleştirilmesi meselesi idi. 31 Mayıs 1926'da 885 sayılı İskân Kanunu çıkartılmıştı. Kanunla seyyar aşiretlerin yerleştirilmesi vazifesi Hükûmete verilmişti⁸⁴. Ancak Cumhuriyet'in ilk yıllarında gündem yoğunluğundan bu aşiretlerle pek ilgilenilemedi. 1933 yılına gelindiğinde ülkede resmi tahminlere göre toplamda 168.056 nüfuslu 98 aşiret vardı⁸⁵. 1934 yılında çıkarılan İskân Kanunu'nda da göçebe aşiretlerin yerleştirilmesi devletin öncelikli hedefi idi⁸⁶.

Göçebe aşiretlerin yaşadığı yerlerden biri de Maraş'tı. 23 Şubat 1935 tarihli CHP Maraş İl Kongre dilekleri arasında Pazarcık kazası için seyyar aşiretlerin iskânı talep edilmişti⁸⁷.

Mitat Aydın, 1940 yılına ait hazırladığı bir raporda Maraş yöresinde sayısı 25-30 bin civarında olan Aydınlı aşireti hakkında bilgi vermişti. Bu göçebe aşiret mensupları Adana, Gaziantep ve Maraş vilayeti arasında sürekli seyyar haldeydi. Aydın, bu aşiret mensuplarının da seyyar halde olmaktan artık şikâyetçi olduklarından bahisle onlara iskân olup olmama arzularını sorduğunda şu cevabı almıştı:

"On sene evvel bir kısım arkadaşlarımızı Hükûmet Ceyhan civarına yerleştirdi. Çiftçi oldu şimdi bu zavallılar. Biz gelip geçtikçe birer koyun hediye ederek bununla geçindirmeye uğraşıyoruz. Biz zengin insanlarız. Bir çadırda en fukamızda yüz altın lira bulunur. Bu iskân işinde hem koyunculüğümüz ve hem de çiftçiliğimizi yapabilecek bir yer aramız lazım."

80 Resul Köse, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Devletin Şefkatli Yüzü (1923-1960), Gazi Kitabevi, Ankara, 2021, s.52.

81 BCA, Fon Kodu: Fon Kodu: 490 1 0 0, Yer No: 496 1997 3, s 3-4.

82 BCA, Fon Kodu: 4901 0 0, Yer No: 686 330 1, s.60.

83 TBMMZC, D.8, C.24, s.1127-1128.

84 Resmî Cerîde, 01.07.1926, S.409; TBMMZC, D.2, C.25, s.649-652.

85 İdare Dergisi, Yıl.6. S.67. İstanbul, 1933, s. 158-160.

86 T.C. Resmî Gazete, 21.06.1934, S.2733; TBMMZC, D.IV, C.23, 1934, s.67-77, 140-160.

87 BCA, Fon Kodu: Fon Kodu: 490 1 0 0, Yer No: 496 1997 3, 42.

Aydın, bu dileklerin iskân işinde göz önünde bulundurulmasını istemişti⁸⁸. Mitat Aydın'ın 29 Mayıs 1941 tarihli bir başka raporuna göre Aydınlı aşiretleri bölgeye yayılmıştı. Bunların lehçeleri, isimleri, birçok köy isimleri, âdetleri tamamıyla Aydın köylüleri ve orada bulunan aşiretlerle aynıydı. Bu itibarla Asya'dan gelen Aydın aşireti Maraş vilayetinden geçerken burada bir müddet durmuş, nehirlerine Seyhun, Ceyhun isimlerini vermiş; burada bir miktar yerleştikten sonra arkadan gelen kabileler daha ileri geçerek Toros Dağları eteklerinden, Antalya taraflarından Aydın vilayetine geçmişler, orada yerleşmişler ve en son gelen kabileler eski Aydın vilayeti içerisine dağılmışlarsa da Aydın vilayetinde kalan seygar aşiretler Tanzimat devrinin bilhassa Mithat Paşa'nın İzmir valiliği zamanında gösterdiği şiddetli iskân siyaseti üzerine geldikleri yolu takiben tâ Maraş'a kadar geri dönmüşlerdi⁸⁹. Aydın'ın bu isteği hayata geçirilememiştir. 1948 yılına gelindiğinde Maraş Milletvekili Emin Soysal, 12.11.1948 tarihinde Maraş'ta "göçebe hayatı süren ve çeşitli namlar altında idari ve zirai asayiş" bozan göçebelerin ne zaman iskân edileceğini İçişleri Bakanına sormuştu. Bakan Münir Hüsrev Göle: "Bu gibilerin elverişli merkezlerde iskân edilerek müstahsil duruma sokulmaları ele alınmış bulunmakta ve işin bir programa bağlanarak kati halli yoluna gidilmekte ve esasen bir kısmı da iskân edilmiş bulunmaktadır." cevabını vermişti⁹⁰. İşte bu cevap da bize CHP Dönemi'nin sonunda Maraş'ta hâlâ bu sosyal meselelerin çözüme kavuşmadığını göstermektedir.

6. Kültür Farklılığının Ortaya Çıkardığı Sosyal Meseleler

Çalışma dönemimize ait Maraş'taki kültürel farklılıklar, o yıllarda hazırlanan raporlarda sorun olarak görülmektedir. 12 Haziran 1940 tarihli raporunda Mitat Aydın, Maraş vilayetinde, "Gaziantep ve Malatya vilayetlerinde olduğu gibi Kürt meselesi vardır ve bu mesele Parti ve Hükümetimizin ehemmiyetli olarak üzerinde duracağı bir nokta mütalaasındayım"⁹¹ ifadesine yer vermişti. Aydın'ın "Kürt meselesi" ile kastettiği esasında Kürtler arasında ayrılıkçı zümrelerin varlığı idi. Rapora göre vilayetin Doğu ve Kuzey tarafları Kürtlerle meskundu. "Kürtlerin bir kısmı Türkçe bildiği halde bir kısmı tamamıyla Kürtçe biliyor ve Türkçe" konuşuyorlardı⁹².

Aydın'ın bu değerlendirmelerini dönemin koşullarına bakarak değerlendirmemiz gerekmektedir. Zira Cumhuriyet'in hemen başında 1925 yılında Doğu vilayetlerinde Şeyh Sait İsyanı çıkmıştı. Devleti aylarca uğraştıran bu isyanın lideri Şeyh Sait, her ne kadar isyanı dini gerekçelerle çıkardığını savunsa da devlette o günlerde oluşan kanaat isyanının, önceden planlanan⁹³ ve bağımsız bir Kürt devleti kurma hedefiyle çıkarıldığı yönündeydi⁹⁴. Bu isyandan sonra bölgede Kürtçülük hedefiyle 1926-1930 yılları arasında Ağrı isyanları görüldü⁹⁵.

88 BCA, Fon Kodu: 490 1 0 0, Yer No: 682 310 1 lef 12.

89 BCA, Fon Kodu: 490 1 0 0, Yer No: 686 331 1, s.7-8.

90 TBMMTD, D.8, C.13, s.200-202; Alpaslan, a.g.t., s.334-335.

91 BCA, Fon Kodu: 4901 0 0, Yer No: 686 330 1, s.59.

92 Aynı yer, s.61

93 Behçet Cemal, Şeyh Sait İsyanı, Sel Yay, t.y., s.24-25.

94 Yaşar Kalafat, Şark Meselesi İşığında Şeyh Sait İsyanı Olayı, Karakteri, Dönemi'ndeki İç ve Dış Olaylar, Boğaziçi Yayınları, Ankara, 1992, s. 164; Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar Büyük Zaferden Lozan'a Lozan'dan Cumhuriyet I-II, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu. İstanbul 2007, s. 571-572.

95 Reşat Halli, Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar (1924-1938), Genelkurmay Basımevi Ankara, 1972, s.46; İhsan Nuri Paşa, Ağrı Dağı İsyanı, Med Yay İstanbul, 1992.

İşte bu isyanların ardından bölgede yaşayan Kürt nüfusun içerideki ve dışarıdaki Kürtçü unsurların etkisine kapılarak istenmeyen asayiş olaylarına dâhil olmamaları için 1934 yılında İskân Kanunu çıkarılmıştı. Kanunla millî üretimi arttırmak, ülkenin coğrafi ve iktisadi şartlarına göre nüfusun dağılışı düzenlenmek istenmişti. Bu bağlamda dışarıdan ırkdaşlar ülkeye kabul edileceği gibi aynı zamanda “temdin” (medenileştirme) ve “temsil” (benzetme) politikası takip edilecekti. Temdin politikası ile daha çok yörüklerin ve aşiretlerin seyyar hâlden çıkarılıp yerleşik hayata geçirilmeleri böylelikle zirai ve sınai üretimi arttırmak istenmişti. Temsil politikası ile de ulus devlet olmanın gereği olarak yurt sathında tüm vatandaşların Türkçe öğrenmesi ve konuşması hedeflenmişti. Kanunla millî kültür ve medeniyete benzetilmek istenen nüfusla temsil kudretine sahip olan nüfusun dağılışı ve iskânı için iskân mıntıkları belirlenmişti⁹⁶.

İskân Kanunu'nun hemen ardından Başvekil İsmet İnönü 1935 yılında, Doğu gezisine çıktı. İnönü, gezi sonrası hazırladığı raporunda Doğu'nun bazı bölgelerinde Türk nüfusunun arttırılmasını istiyordu⁹⁷. İşte bu gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda Aydın'ın isteklerinin gerekçesi daha iyi anlaşılabilir olacaktır. Aydın, Maraş'ta ayrıca 1877-1878 Harbi muhacirleri olup Kayseri Aziziye'den gelip Elbistan'a yerleşen Çerkeslerin olduğunu kaydetmişti⁹⁸.

Aydın, 1 Şubat 1941 tarihli bir diğer raporunda, “Burada en mühim mesele kendilerine Kürt namı verilen bir zümre ile Kafkas muhacirleri (Çerkes, Abaza) ve bir de Alevilerin bulunmasıdır. Bunlar vilayette mühim bir yekûn teşkil ediyorlar. Bunların içerisinde Aleviler Türk olduğu hâlde mezhebin tesiri bizim ile adeta dargın vaziyettedirler.” tespitlerine yer vermişti. Aydın, Kafkas muhacirleriyle yaptığı görüşmelerde onların kendisine “milliyetçiliğin kendilerine iyi gelmeyeceği”ni ifadeyle zaten aslen de Türk olduklarını iddia ile bunlar için “Şimdi bizim yapacağımız iş bunları bir himmet edip Türkler ile karıştırmaktır.” değerlendirmesinde bulunmuştu. Aydın, Kürtler için “Kürtler böyle değildir. Bunlar biz Kürt kabilesiyiz diyorlar ve elan bu fikirde sebat etmektedirler. Bunların geçen raporumda arz ettiğim veçhiyle azami üç dört milyon lira sarfiyla Malatya ve Maraş vilayeti Kürtlerini Türkler ile karıştırmak mümkündür kanaatindeyim.”⁹⁹ demişti.

Maraş'ın dil ve kültür durumuna ilişkin bir diğer değerlendirme, Maraş Milletvekili Hasan Reşit Tankut'un 1 Ocak 1945 tarihli raporunda yapılmıştı. Rapora göre Pazarcık halkının 102 köyünden 68'i Alevi idi. Bu Alevilerin pek azı Türkçe bilmekteydi. Türkçe bilenlerin bazıları aynı zamanda Kürtçe de biliyorlardı. Kürtçe konuşan Aleviler Pazarcık'tan sonra Besni'nin Belviran bucağından Şambayat bucağına oradan da Adıyaman ve Kâhta'ya kadar uzanıyordu. Elbistan'da ve Akçadağ'da Kürtçe konuşan Aleviler vardı. Bu Kürtler Alevi olmakla beraber Karikan, Çelikan Mahikan gibi Kürtçe ad taşıyan aşiretlere bağlılığı devam ettiriyordu. Tankut, raporuna şu şekilde devam etmişti:

“Böylece güneyde İslâhiye üzerinden Suriye Kürtleriyle de etnografik ilgisi bulunmak düşünülebilir. Bu Kürt dillilerin bugünkü dillerine, mezheplerine, geleneklerine somatolojik vasıflarına bakarak Türkmenden azma olduklarına hükmedebiliriz. Birçoklarıyla görüştüğümüzden sonra bu kanaatim kuvvetlendi. Bu hâlde bunları Türkleştirmek, onları

96 T.C. Resmî Gazete, 21.06.1934, S.2733.

97 Saygı Öztürk, İsmet Paşa'nın Kürt Raporu, Doğan Kitap, İstanbul, 2008, s.54-58.

98 BCA, Fon Kodu: 4901 0 0, Yer No: 686 330 1, s.61.

99 BCA, Fon Kodu: 490 1 0 0, Yer No: 686 331 1, s.104-105.

eski hallerine çevirmekten başka bir şey olmayacaktır. Maamafih Kürtçeyi tamamıyla bırakmaları Alevilikteki taassuplarının tamamıyla gevşemesine bağlıdır. Çünkü onlar şimdi Kürtçe ile mezhep hususiyetlerini gizlemek imkânları bulmaktadırlar.”

Tankut, bu konuda Pazarcık'taki halkodalarına ve ilkokullara özel bir görev düştüğünü ifade etmişti¹⁰⁰.

SONUÇ

II. Dünya Savaşı yıllarından CHP Dönemi'nin sonuna kadar Maraş'ta görülen en önemli sosyal sorunlar; salgın hastalıklar, bataklıkların kurutulması, çeltik sulama meselesinden kaynaklı sürekli kavgaların yaşanması, güçlü ailelerin halk üzerinde kurduğu tahakküm, topraksız çiftçilerin geçimlerini sağlayamaması, göçebelerin iskân ve kültür farklılığının kimi çevrelerce istismar edilmesi şeklinde sıralanmaktadır.

Çalışma yıllarımızda CHP hükümetlerinin ellerindeki imkânlar ölçüsünde sıtma, trahom gibi en çok görülen salgın hastalıklara karşı başarılı bir mücadele verdiğini söyleyebiliriz. Ancak II. Dünya Savaşı yıllarında tüm ülke çapında olduğu gibi Maraş'ta da mücadele konusunda bir zafiyet yaşanmıştı. Bu sebeple mücadelede, dönemin hükümetlerinin bir kusurunu aramak doğru olmayacaktır. Bu hastalıklardan özellikle sıtma, Maraş vilayetinin bir bataklık bölgesi olması dolayısıyla bölge halkının hem sağlığını hem de sosyo-ekonomik hayatını etkilemişti. Trahom hastalığı da ülkede en çok görüldüğü yer olan Güneydoğu Anadolu bölgesine yakın olması hasebiyle Maraş'ta oldukça yaygındı. Dönemin sonunda bu hastalıklar Maraş'ta tamamen son bulmasa da önemli ölçüde azalmıştı.

Dönem boyunca bataklıkların kurutulması, çeltik sulama meselesinden kaynaklanan kavgalara son verilmesi, göçebe aşiretlerin yerleşik hayata geçirilmesi, topraksız çiftçilere toprak dağıtımı gibi sosyal sorunlara karşı bir şeyler yapılmaya çalışılsa da iyi bir imtihan verildiğini söyleyemeyiz. Yine dönemin sonuna gelindiğinde halk üzerinde büyük bir baskı unsuru olan güçlü ailelerin nüfuzu kısmen kırılrsa da hala devam etmekteydi.

Bu sorunlardan bataklıkların kurutulması meselesi yerel idarenin bütçe sınırlarına takıldığı için merkezi idareden bu anlamda destek beklenmişti. Ancak hem bütçe imkânları hem de devletin daha öncelikli projeleri hayata geçirme isteği o dönem Maraş'taki bataklıkların kurutulması meselesini askıda bırakmıştır. Maraş'taki sulama sorununun da özelde vilayetteki güçlü ailelerin nüfuzu, genelde ise bu konuda merkezi idarenin bir düzenleme yapamamasından kaynaklı olarak çözülemediğini görüyoruz. Cumhuriyet Hükümetlerinin yıllarca arzuladığı, topraksız köylülere toprak verip bunları yerel eşrafın tahakkümünden kurtarma düşüncesi de Maraş vilayetinde hayata geçememişti. Diğer bazı vilayetlerde bu konuda önemli adımlar atılsa da o yıllarda ülkenin büyük bir kısmında devam eden bir sorun olarak kalmıştı. Bu sonucu, bütçe ve personel yetersizliğinin yanı sıra merkezi idarenin ilk yıllarda var olan heyecanının sonraki yıllarda devam etmemesine bağlayabiliriz. Göçebelerin iskân edilmesine dair istekler de o yıllarda hayata geçirilememişti. Maraş'ta kültür farklılığından kaynaklı olarak bazı unsurlar üzerinde iskân ve dil çalışmaları önerilerinin de devletin kurulduğundan beri hem ulus devlet olma hedefi doğrultusunda hem de geçmişte yaşanan bazı istenmeyen olaylardan dolayı bir nevi tedbir

100 BCA, Fon Kodu: 490 1 0 0, Yer No: 687 336 1, s.77.

mahiyetinde ortaya atıldığını söyleyebiliriz. Bu bağlamda öneriler dönemin koşulları ve merkezi politikalar göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir.

Dönem boyunca Maraş'ta görülen sosyal sorunlar hep birlikte değerlendirildiğinde CHP Hükümetlerinin Maraş'ın sosyal sorunlarına karşı duyarsız kaldığını söylememiz mümkün değildir. Çözülemeyen sorunlar konusunda da Maraş özelinde bir başarısızlıktan ziyade sorunların tüm ülkede devam ettiğini söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

1.Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

2.Süreli Yayınlar

Maraş

Maraş Postası

Resmî Cerîde

T.C. Resmî Gazete

3. Diğer Kaynaklar

Akbiyık, Y. (1999), *Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş*, Ankara: Atam Yay.,

Alpaslan, E. (2013). *1923–1950 Dönemi Türkiye Büyük Millet Meclisinde Maraş Milletvekilleri Ve Siyasî Faaliyetleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi. Kahramanmaraş.

Alpaslan, E.- Aydın, T. (2015). “CHP Parti Müfettişi Mitat Aydın'ın Teftiş Raporlarına Göre Maraş (1940-1942)”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*. Yıl 11. Sayı 22.

Arikan, A. (2005). *Milli Türk Tıp Kongreleri (1923-1968) ve Türkiye Sağlık Politikalarına Etkileri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Aydın, T. (2018), *Tek Parti Döneminde CHP'nin Taşra Örgütlenmesi ve Merkez- Taşra İlişkileri (1935-1945)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Kahramanmaraş.

Behçet Cemal (t.y.), *Şeyh Sait İsyanı*, Sel Yay.

Cebesoy, A.F. (2007), *Siyasi Hatıralar Büyük Zaferden Lozan'a Lozan'dan Cumhuriyete I-II*, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu. İstanbul.

Çetin, S. (2018), *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgelerine Göre Maraş (1923-1950)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi. Kahramanmaraş.

Eraslan, C. (12-16 Kasım 2007), “Atatürk'ün Türk Çiftçisinin Topraklandırılmasına Bakışı”, *Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi Bildiriler*, C.II. Ankara: Atam Yay.

Gümüshalan, N. (2012), *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Maraş (1908-1938)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Günay, N. (2013), “II. Meşrutiyet'in Maraş'ta Algılanışı”, *Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu 4-6 Ekim 2021*, C.III, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları.

- Hallı, R. (1972), *Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar (1924-1938)*, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- İdare Dergisi* (1933), Yıl.6. S.67, İstanbul.
- İhsan Nuri Paşa (1992), *Ağrı Dağı İsyanı*, İstanbul: Med Yay.
- İstatistik Yıllığı*, (1929), C: 2, DİE, Ankara.
- Kalafat, Y. (1992), *Şark Meselesi Işığında Şeyh Sait İsyanı Olayı, Karakteri, Dönemi'ndeki İç ve Dış Olaylar*, Ankara: Boğaziçi Yayınları.
- Köse, R. (2021), *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Devletin Şefkatli Yüzü (1923-1960)*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Köse, R. (2020), Tek Parti Döneminde Kayyım Uygulamaları, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9 (2). ss.1520-1547.
- Öztürk, S. (2008), *İsmet Paşa'nın Kürt Raporu*, İstanbul: Doğan Kitap.
- T.C. Devlet Salnamesi (1925-1926)*. (1926).
- TBMM Tutanak Dergisi*, (1950), D.8. C.24. T.4. Ankara: TBMM Matbaası.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, (1934), D.IV. C.23. Ankara: TBMM Matbaası.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, (1937), D.5. C.18. İ.2, Ankara: TBMM Matbaası.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, D.2. C.25, Ankara: TBMM Matbaası.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, D.5. C.20. İ.3.
- Tombul, Y. (2019), *Cumhuriyet Dönemi Maraş Basını Ve Bölgenin Sosyo-Ekonomik Ve Kültürel Gelişiminin Basındaki Yansımaları (1923-1990)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.
- Türkiye İstatistik Yıllığı 1950*. C.18, Ankara: DİE.